

УДК 351.745.7

**ВИЗУАЛЬНОЕ НАБЛЮДЕНИЕ КАК ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКОЕ
МЕРОПРИЯТИЕ И НЕГЛАСНОЕ СЛЕДСТВЕННОЕ
(РОЗЫСКОЕ) ДЕЙСТВИЕ**

Грибов Михаил Леонидович

канд. юр. наук

Национальная академия внутренних дел, Киев (Украина)

author@apriori-journal.ru

Аннотация. Раскрыто соотношение визуального наблюдения как оперативно-розыскного мероприятия и негласного следственного (розыскного) действия.

Ключевые слова: визуальное наблюдение; следственное действие; оперативно-розыскное мероприятие.

**VISUAL OBSERVATION AS A OPERATION-SEARCHING MEASURE
AND COVERT INVESTIGATIVE (DETECTIVE) ACTION**

Gribov Mykhailo Leonydovich

candidate of jurisprudence

National Academy of Internal Affairs, Kiev (Ukraine)

Abstract. The article reveals the interrelation of visual observation as operation-searching measure and covert investigative (detective) action.

Key words: visual observation; covert investigative (detective) action; operation-searching measure.

У теорії оперативно-розшукової діяльності (ОРД) та відомчих нормативних актах правоохоронних органів візуальне спостереження (ВС) традиційно зараховують до категорії оперативно-розшукових заходів (ОРЗ). Відповідно до ст. 269 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, ВС увійшло до переліку негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД), що є принципово новим у правовій практиці України [1]. Отже, формально-юридичний підхід дозволяє одночасно віднести ВС до різних категорій, що належать до окремих, хоча і взаємопов'язаних державно-правових діяльних систем – ОРД та кримінального процесу. Тому, залишаючись незмінним за своїм змістом, ВС як засіб пізнавальної діяльності правоохоронних органів може мати дві різні юридичні форми залежно від сфери застосування. Це зумовлює потребу з'ясування взаємозв'язку та відособленості візуального спостереження як ОРЗ та як НСРД, що і становить мету даної статті.

Досягнення означеної мети вимагає визначення зв'язку та відособленості ОРД та Кримінального процесу в цілому. Взаємозв'язок ОРД і кримінального процесу, як слушно зауважує М.А. Погорецький, виявляється, насамперед, через співвідношення їх мети та завдань як структурних елементів їх змісту, оскільки як мету й завдання ОРД, що здійснюється в інтересах кримінального процесу, неможливо реалізувати без реалізації мети та завдань кримінального судочинства, так і мету й завдання кримінального процесу здебільшого неможливо реалізувати без реалізації мети й завдань ОРД [2, с. 161].

Метою кримінального процесу є розв'язання соціально-правового конфлікту, що виник у зв'язку із заподіянням злочином шкоди особі, суспільству та державі, на підставі істини, встановленої кримінальним провадженням [2, с. 167]. Завданнями кримінального процесу є: захист прав і законних інтересів осіб, яким злочином завдано шкоду, та недопущення незаконного і необґрунтованого кримінального провадження,

пред'явлення обвинувачення, засудження, обмеження прав та свобод людини [2, с. 169].

Мета й завдання ОРД зумовлюються метою й завданнями кримінального процесу, але не зводяться лише до останніх, оскільки на ОРД, крім іншого, покладено функцію запобігання злочинам [3]. Метою ОРД є попередження й припинення злочинів та сприяння оперативно-розшуковими засобами реалізації мети й завдань кримінального судочинства, а її завданнями – пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, встановлення й розшук таких осіб та груп для досягнення мети ОРД, а також мети й завдань кримінального судочинства.

Реалізація завдань, перетворення цілей на результати в ОРД здійснюються через ОРЗ, а у кримінальному процесі – через слідчі дії [2, с. 169]. Водночас аналіз положень КПК України та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [4] дає підстави для висновку, що ВС і як ОРЗ, і як НСРД одночасно є засобом виконання завдань та досягнення мети як кримінального процесу, так і ОРД.

Зокрема, у кримінальному процесі матеріали ВС (незалежно від його юридичної форми) можуть бути використані для прийняття рішень про проведення інших слідчих (розшукових) дій, визначення їх часу, місця та об'єктів, затримання підозрюваних у вчиненні злочину тощо. Використання матеріалів ВС як доказів у кримінальному судочинстві також можливе в будь-якій його юридичній формі. Якщо проводилася слідча дія, ці матеріали використовуються як такі, що отримані в порядку, передбаченому гл. 21 «Негласні слідчі (розшукові) дії» розд. III КПК України, а якщо здійснювався ОРЗ – у порядку реалізації положень п. 4 ч. 2 ст. 99, де зазначено, що матеріали, у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, зібрані ОП з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», за умови

відповідності встановленим вимогам, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази [1]. В ОРД результати ВС незалежно від його юридичної форми використовуються для прийняття рішень щодо проведення подальших ОРЗ стосовно об'єкта стеження або його злочинних зв'язків.

Кримінальний процес та ОРД як різні діяльні системи мають різних суб'єктів, що зумовлює потребу в окресленні кола суб'єктів ВС.

Як ОРЗ його можуть здійснювати працівники всіх оперативних підрозділів, в рамках реалізації права передбаченого п.11 ч.1 ст. 8 Закону України про ОРД [4]. Проте зазвичай вони послуговуються можливостями спеціально призначених оперативних підрозділів, що діють на засадах конспірації (негласних оперативних підрозділів). Адже гласні оперативні апарати не мають потрібних для цього сил та засобів. Їх працівники, здебільшого, не володіють знаннями вміннями та навичками необхідними для професійного проведення означеного заходу.

З теоретичної і з практичної точки зору здійснення ВС спеціально призначеними для цього підрозділами є набагато ефективнішим, хоча і менш економічним. Працівники кримінальної міліції застосовують його особисто коли необхідно негайно запобігти злочинові або розкрити його, а залучення до спостереження сил та засобів спеціалізованого підрозділу не можливе. ВС як негласну слідчу дію також доцільно організувати силами спеціального підрозділу. Адже слідчий не має для цього ні часу ні засобів ні професійних навичок. Тому обґрунтованими видаються положення частини 6 ст. 246. КПК, яка передбачає, що НСРД за дорученням слідчого можуть провадити уповноважені оперативні підрозділи. Повноваження слідчого доручати такі дії відповідним оперативним підрозділам встановлено п. 3 ч. 2 ст. 40, а обов'язок їх виконання покладено на ці підрозділи ч. 3 ст. 41 зазначеного Кодексу [2].

Формулювання «уповноважені оперативні підрозділи» та «відповідні оперативні підрозділи», що вживаються у вказаних статтях дають

можливість слідчому доручати негласні слідчі (розшукові дії) як гласним, так і негласним (спеціалізованим) оперативним підрозділам.

Гласний оперативний підрозділ доручення слідчого на проведення візуального спостереження може виконувати власними силами. Проте оскільки під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу набуває сам повноважень слідчого (ч. 2 ст. 41) він керуючись п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК має право доручити візуальне спостереження спеціальному (негласному) підрозділу [2]. Порядок надання і зміст доручення, організація та порядок залучення оперативних підрозділів до проведення НСРД передбачено міжвідомчою Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, у якій, зокрема, зазначено, що уповноважений оперативний підрозділ для виконання доручення слідчого, прокурора з урахуванням необхідності забезпечення умов для проведення НСРД залучає на підставі свого завдання відповідні оперативні та оперативно-технічні підрозділи [5].

Пряме доручення слідчим проведення візуального спостереження спеціалізованому (негласному) оперативному підрозділу має низку переваг, зокрема: обмеження кола осіб, яким відомо про НСРД та зменшення ймовірності витоку інформації; спрощення системи документообігу; економія часу, а відповідно, підвищення оперативності; уникнення неоднозначної оцінки сторонами кримінального процесу законності одержаних фактичних даних у зв'язку з дискусійним характером можливості передоручення проведення НСРД одним оперативним підрозділом іншому. Залучення до ВС сил і засобів спеціалізованого оперативного підрозділу через відповідне доручення оперативного працівника гласного оперативного підрозділу є доцільним у разі комплексного здійснення оперативно-розшукових заходів і слідчих дій. Входячи з викладеного вважаємо логічним надання права слідчому вирішувати у який саме спосіб залучати негласний оперативний

підрозділ до проведення візуального спостереження (безпосередньо чи через працівника гласного оперативного підрозділу).

Ведення в дію КПК України від 13.04.2012 частково вирішило проблеми проведення ВС, що пов'язані із заборонаю оперативно-розшукових заходів, без заведення оперативно-розшукової справи відповідно до ч. 3 ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [4]. Ця норма створює правові проблеми в роботі всіх без виключення оперативних підрозділів. В діяльності негласних оперативних підрозділів вона набуває специфічних рис. Адже ці підрозділи взагалі не уповноважені заводити оперативно-розшукові справи, оскільки проводять ОРЗ за офіційними замовленнями інших оперативних служб. Останні можуть оформити завдання на ВС лише за наявності оперативно-розшукової справи.

Проте певні ситуації вимагають невідкладного (ще до заведення оперативно-розшукової справи) залучення сил і засобів спеціалізованого оперативного підрозділу. Зокрема це випадки пов'язані з: необхідністю термінового отримання фактичних даних про осіб причетних до щойно вчинених особливо тяжких злочинів; необхідністю термінового отримання фактичних даних потрібних для звільнення заручників, врятування життя людей, проведення операцій по захопленню озброєних злочинців; необхідністю термінового отримання фактичних даних необхідних для організації охорони громадського порядку у разі масових заворушень тощо.

Значна суспільна небезпека кримінальних діянь та необхідність їх швидкого розкриття змушувала оперативних працівників ігнорувати означені норми Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», коли йшлося про проведення негласними оперативними підрозділами ОРЗ із метою розкриття злочинів за гарячими слідами. Практика свідчить про високу ефективність залучення сил і засобів цих підрозділів відразу після того, як став відомий факт учинення злочину, ще до заведення оперативно-розшукової справи. Наприклад, позитивні результати дає негайне

проведення заходів, спрямованих на розкриття вбивств, зґвалтувань, розбійних нападів та інших злочинів, пов'язаних із застосуванням фізичного насильства. Із запровадженням інституту НСРД проблема залучення сил і засобів спеціалізованих оперативних підрозділів для проведення ВС з метою розкриття щойно вчинених злочинів знайшла радикальне вирішення. Адже тепер таке спостереження здійснюють в межах досудового розслідування, яке розпочинається з моменту надходження відомостей про факт кримінального правопорушення [1, ст. 214].

Висновки. Візуальне спостереження є безпосереднім засобом виконання завдань та досягнення мети як ОРД, так і кримінального процесу. Сутність візуального спостереження, механізм його практичної реалізації та зміст результатів в межах кожної з названих діяльнісних систем є однаковими. Юридична форма візуального спостереження буде різною залежно від сфери застосування: в ОРД – оперативно-розшуковий захід, у кримінальному процесі – негласна слідча (розшукова) дія.

Залежно від юридичної форми ВС набуває різного статусу, що втілюється у визначені законом різних суб'єктів ініціативи його застосування та санкціонування, різних наслідків не виконання доручень на його проведення.

Набуття візуальним спостереженням форми НСРД вирішило питання можливості застосування для його проведення сил і засобів спеціалізованих оперативних підрозділів у всіх необхідних випадках.

Список использованных источников

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. [Електронний ресурс]. URL:<http://zakon1.rada.gov.ua>
2. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі. Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.
3. Погорецький М.А. Мета і завдання оперативно-розшукової діяльності // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В.Я. Тацій. Х., 2004. Вип. 70. С. 95-103.
4. Про оперативно-розшукову діяльність : проект Закону України від 13 черв. 2008 № 2134 [Електронний ресурс]. URL:<http://gska2.rada.gov.ua>
5. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : затв. спільним наказом ГП України, МВС України, СБ України, Адміністрації ДПС України, М-ва фінансів України, М-ва юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5.